

חבר
הנאמנים
של
תנועת
בית יעקב

מדי שבת בשבתו

פרשת כי תשא

נתיבות בחינוך

מידות ומעשים

שיח לפרשת השבוע

הרב שמחה אלברג זצ"ל דרך ארץ בהשקפת היהדות

"דרך ארץ" הוא מושג רחב ועמוק, ולא בנקל ניתן להגדירו ולהקיפו. קשה ומסובך מדי הוא המושג הזה משאפשר יהי להציגו בדוגמאות ועובדות יבשות מן החיים היומיומיים. זאת, מכיון שכל מה שהאדם עושה כמהלך חייו, על הכל, על תנועותיו ומעשיו – צריך שיהיה טבוע חותם של דרך ארץ. לא רק היחס שבין אדם לאדם צריך להיות חדור נימוס, לא רק שפתו צריכה שתהיה אדיבה ועטופה נימה של נוחות, אלא גם כל דיבוריו הרגילים ומעשיו השוטפים צריכים להיות נשלטים על ידי המוטיב של דרך ארץ.

דרך ארץ היא יותר ממעלה שעל האדם לחתור להשיגה, הרבה יותר מאשר מידה טובה שבה על האדם לפעול בכל מעשיו. "דרך ארץ" עושה את האדם, מידה זו מאפשרת לציין ולהגדיר את האנוש בתואר המצלצל: "בן אדם". בכל מצב שיימצא האדם, בין בתקופה של שפל ויותר מזה בזמן של עלייה, צריכה מידה זו לבוא לידי ביטוי מלא ולהשפיע בכל פעולותיו, דיבוריו ותנועותיו, כי אם חסרה לו המידה הזו, חסר בו אז נתח גדול ממהות האדם. אין אדם ללא דרך ארץ, כי אם דרך ארץ איננו מתכונות אופיו המהותי, כי אז חסר באדם חלק יסודי מישותו.

"דרך ארץ" מהווה אלמנט יסודי בבריאת העולם, אחד מן היסודות הראשיים שעליהם מתבססת כל הבריאה, ואני מדגיש: כל הבריאה, כי דרך ארץ איננו רק קו שצריך לציין ולאפיין את מהות האדם החי, בחיר היצירה, הנושא את כתר התפארת וכתוצאה מכך חייב להיות כל משאו ומתנו אצילי, דיבוריו מעוטרים ברוממות מוסרית, והם באים לידי ביטוי גם בנימה נוחה ונעימה. ולא רק האדם יכול להתפאר בדמות דרך ארץ שלו, אלא גם ברואים אחרים מגשימים דרך ארץ באורח חייהם: "אלמלא ניתנה תורה היינו למדין... דרך ארץ מתרנגול" (עירובין, קו), וכן: "לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם" (משלי ז, ו). ועל איזו חכמה מצביע שלמה המלך וקורא לו לאדם ללכת וללמוד מן הנמלה העלובה? "ומהו ראה דרכיה וחכם, רבנן אמרי: ראה דרך ארץ שיש בה שבורחת מן הגזל" (מד"ר שופטים, פו, ה-א).

ברור, איפוא, כי דרך ארץ הוא מן היסודות החזקים ביותר שעליו נשען העולם, וללא יסוד חיוני הזה נשלט העולם על ידי בלבול מחריד עד שהוא נהפך לתוהו ובוהו. התורה – בכל עומקה ורוחבה – מהווה יסוד היסודות לקיום הרוחני והפיסי של העולם. ללא תורה, מרחפת על העולם הסכנה של כליון. "מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר

הרב בנימין שצ'רנסקי שליט"א הפרט והכלל

"כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם". הסביר בעל "אבני אזל": "כאשר פוקדים אנשים יחידים ומארגנים אותם יחד לגוף ציבורי מלוכד, הריהם מתנשאים ע"י כך ומקבלים יותר חשיבות. היחיד, שאינו מפוקד, הנו חסר כל ערך והשפעה על חיי הכלל, ואילו היחיד המפוקד והמאורגן הינו אבר מן הכלל, וממילא יש לו השפעה על הכלל. לפיכך מצינת התורה את ההתפקדות בתור נשיאת ראש..."

שני הגורמים המכריעים ביותר בחיי האדם הפוכים בתכלית. הגורם האחד: ישותו שלו הפרטית, רצונותיו הבלעדיים, טובתו האנוכית. והגורם השני: החברה שבה הוא מצוי, מדת השפעתה עליו ומדת התחשבותו בה. תמיהת עולם היא האיך מתישבים זה עם זה שני סוגי שיקולים סותרים כל כך. האיך מתרוצצות הרגשות הפרט ותחושות הכלל בכל נפש אנושית אחת. האדם האנוכי ביותר מסוגל לחזור בו ממעשה שחשב לעשות מפני "מה יאמרו הבריות". והאדם החי חיי ראותנות, ומתכוון בכל צעדיו למצוא חן בעיני הבריות הוא, בעצם, האדם האנוכי ביותר, רדוף תאות פרטיות מאין כמותו.

וכך, בעצם, מתישבת לה הסתירה מאליה: דווקא מפני אנוכיות מופלגת מתחשב אדם בדעת החברה עד כדי התמכרות לטעמה, שהרי בכך סובר הוא לזכות לאהדתה ולהערצתה. ודווקא הרצון למצא חן, לחיות כדי לנקר את עיני הזולת, לעשות הכל כדי לזכות בכבוד החברה – דווקא הוא מעיד על אהבה עצמית חולנית. רק מנגנון בקורת משוכלל ורגיש עשוי לאזן את כוחות הפרט והכלל המקנויה בכל נפש, לכוון כל אחד מהם בזהירות וביעילות.

הפרט הוא היסוד של הכלל, הוא גרעין החברה האנושית. כח הפרטיות, (בלשון בעלי-המוסר: "לעצמו"), קרי: נטית האנוכיות הוא הכח העמוק, היסודי והחזק ביותר, שטבע הבורא בכל אחד מברואיו. זו הנטייה המבטיחה את בנין העולם. אלמלא הרגיש האדם צורך להגן על גופו מפני להטי-החום ומפני צינת-החורף, לא היה טורח לבנות לו בית. אלמלא חש האדם רעבון הדוחף אותו להזין את הגוף, לפתחו ולספק לו את כל ה"דלק" הדרוש לו לבערה המתמדת – לא היה אדם חי יותר מימים ספורים. אלמלא היתה באדם שאיפה להיטיב את תנאיו החמריים – לא היה מתפתח המסחר בעולם, ואלמלא חפש אדם דרכים להקל על עבודות פיזיות קשות – לא היו באות לעולם מיטב ההמצאות הטכנולוגיות,

להם אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו" (שבת, פח).

ולחורבה יכול להיחשב העולם החומרי, לו גם היפה ביותר, שבו חיים אנשים במותרות וברווחה בלתי רגילה. אמנם נכון, הכל מסביב זרוע פרחים צבעוניים מבלבלים ואורות בוהקים, כל הדרכים סלולות ומוארות, ואנשים מטיילים עליהן מדושני עונג, שמחים ועליזים, ועם כל זאת – אין עולם זה אלא כחורבה גדולה, חלל נבוב, והוא מייבב בקולות אימתניים, חורבה שרק המעטה החיצוני שלה מחופה בפרחים מלאכותיים הגורמים שכרון לאדם החולני במובן הרוחני. הר סיני שמו ולמה נקרא הר חורב שירדה חורבה לעכו"ם" (שבת, פט). התורה ניתנה לישראל ולא לאחרים, כל העמים, ולכן מצוינת עובדה זו כחורבה, בתור מעשה הכחדה של העמים הגויים. והרי כמדומה לנו, שהעמים הגויים חיים להם בעולם של חלב ודבש. שולטים על רחבי העולם כולו. חיים בחוסר דאגה ובעשירות, בנחת ובאושר. אינם יודעים ייסורי גלות, גזירות ודיכוי, אם כן, איזו חורבה נחתה על ראשיהם, כפי שחז"ל אומרים לנו: "שירדה חורבה לעכו"ם", עד כדי הנצחת חורבה זו בתורה במלה המצלצלת "חורב"? מכאן רואים אנו בביור, כי עולם ללא תורה, ויכולים עמים להריע ללא מקצה אל קצה באלפי זרקורים, ויכולים עמים להריע ללא הרף על הישגיהם החומריים ועל ניצחונותיהם – ובכל זאת, אין עולמם אלא חורבה חשכה וגדולה. בלי מאור התורה אין העולם אלא תהום אפלה, אין העולם אלא לילה שחור והאנשים שם אינם אלא מוקיונים מרקדים.

כותב רבי חיים מוואלוז'ין ב"נפש החיים": "אילו היה העולם נשאר חס ושלום אפילו רגע אחד ללא תורה, כי אז לא היה נשאר ממנו זכר". אין שום דמיון והשוואה לכוח העצום והאדיר של תורה, כוח על-טבעי, אשר אינו נמדד בקני מידה מדעיים. היא למעלה מן השכל ולמעלה מן הטבע בהשפעתה הכוללת. ומה הוא הפרוזדור המוליך אל טרקלין התורה? דרך ארץ: "עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה, הדא דכתיב: לשמור את דרך עץ החיים דרך זו דרך ארץ, ואחר כך עץ החיים זו תורה" (ויקרא רבה, ט-ג). כמה גדול איפוא כח של דרך ארץ שהיא ההקדמה והמוביל לתורה, כשהיא נהנית מיתרון כה כביר שהיא הופכת להיות גורם משפיע ומכריע 62 דורות לפני שניתנה תורה על הר סיני.

ומי לימד לעם ישראל את חשיבות דרך ארץ? השי"ת בעצמו, בשיחו הראשון עם אדם הראשון, הצביע בפניו כמה צריך לשמור מידת דרך ארץ. העולם כולו מורכב משני אנשים: אדם וחוה, ואל אדם הראשון מדבר השי"ת, וכבר אז, בהתגלות הראשונה של ה' לאדם, נעשה דרך ארץ לגורם. בצעדים הראשונים, כבר פועל כוח של דרך ארץ: "לעולם אל יכנס אדם פתאום לבית חברו וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום שעמד על פתח הגן וקרא לו לאדם שנאמר ויקרא השם אלוקים אל האדם ויאמר לו איכה" (מס' דרך ארץ, פ"ה). "עמד על פתח הגן", הקב"ה נעצר ליד פתח הגן, שם נמצא אדם הראשון, הוא אינו נכנס מיד, אלא ממתין קמעא. הוא קורא לאדם הראשון, מודיע לו על בואו. אפשר הרי בנקל לתאר חשיבות של דקה אחת ויחידה אצל השי"ת, המשהה עצמו על פתח הגן. והרי הרף עין די לו להשי"ת לברוא עולמות שלמים לנצח. אבל כדאי היה להשי"ת להשתהות ליד הפתח כדי ללמוד פרשה בדרך ארץ, כדי שיהודים, בכל הדורות, ילמדו מכאן מדת דרך ארץ, "וילמדו דרך ארץ מן

החוסכות לנו כל כך הרבה זמן ומאמץ. גם השגות הרוח הן פרי הטבע האנוכי שבנו. מקורם של הלימוד, הידיעה, העיון, הקריאה ברצון אנוכי לטעום מפריו הטעים של עץ הדעת ולהיות איש משכיל וחכם. סוף דבר: "אם לא הפרטיות, בטלו השאיפה והמרץ הפרטיים, בין בענינים גופניים בין ברוחניים, ולא היתה אישיות ליחיד המין האנושי יותר מאשר לנמלות, שאצלן הפרט כמעט רק כמו אבר של הכלל" (מכתב מאליהו). כטבעם של הפרטים המרכיבים אותה, כן טבעה של החברה כולה, אלא שגם הפרטים האנוכיים ביותר (ואולי דוקא הפרטים האנוכיים ביותר) אינם יכולים להתקיים בלי צוותא. לאמיתו של דבר, גם תחילתו של צמאון-החברות יסודו ברגש אנוכיות: אין אדם יכול להתקיים בלא לאהוב ובלא להיות נאהב, אין אדם יכול להתפרנס מעצמו בלבד, ואף הנפש האנושית איננה ניזונה רק ממקורות אישיים. תינוק אינו מתפתח בלא טיפול של אם ובלא טיפוח של משפחה, ילד אינו למד בלא מורה ובלא חברים לכתה, מבוגר אינו קונה את צרכי ביתו בדירת עצמו, איננו חוגג את שמחותיו רק עם הגרים עמו תחת אותה קורת-גג, ואינו מסוגל לשבת סגור וספון בתוך ביתו הפרטי יותר מימים ספורים, ואפשר אף לא יותר מיום או מיומיים. כי כל פרט "מרגיש עצמו כחלק של דבר כללי, "המין האנושי" ושל חלק ממנו, האומה, ולא כדבר בפני עצמו" (מכתב מאליהו).

רוב הקלקולים של בני-אנוש נובעים מהערכות מוטעות של כוחות הפרט והכלל וממשגים בתפיסות מעמדם של שני כוחות אלו בנפש. יש המגזימים בקנאותם ל"שמירת הפרט" ו"להגנתו", ויש קיצוניים בהתמכרות לכלל ולחברה. יש העוצמים עינים בפני כל צורך אחר זולת הצרכים האנוכיים ביותר שלהם, ויש הזונחים לחלוטין את הבנין הפרטי של אישיותם על מזבח פעילות ציבורית קולנית ואינסופית.

את הטיפוס האנוכי אין צורך להציג. דומה, שהוא מצוי בכל חברה. זה הטיפוס הדואג לקבל ראשון מכל מה שמחלקים (אף אם איננו יודע בדיוק מה מחלקים, ובלבד שנותנים משהו...), דואג לתפוס תמיד את המקום הטוב ביותר, גם אם הוא גבוה מאחרים ומסתיר להם, גם אם יש ראויים ומתאימים ממנו לאותו מקום. לעולם יש לו זמן לבוא למסיבות שמכינים אחרים, אבל לעולם אין לו זמן לטרור ולהכין גם משהו משלו לכבוד אותן מסיבות. כשיש לו צורך בדבר-מה, לא יהסס לשאול אותו, אבל אם יבוא מישהו לשאול ממנו את כליו, ימצא ק"ק טעמים מדוע איננו יכול להשאיל אותם "בדיוק עכשיו". סוף דבר "כת הפרטיות הוא, שמושך האדם כל דבר אל עצמו, להביא אותו אל תוך שטח שליטתו, והוא "כח הנטילה". הכח הזה ידוע לנו כמחריב את העולם – שורש כל המחלוקת והמלחמות" (מכתב מאליהו)

למרבת הפלא והמבוכה רבים הם קווי-הדמיון בין "הטיפוס הציבורי" ובין "הטיפוס האנוכי". זה הטיפוס המצטרף ל"מזומן" בכל מקום שעומדים לשוחח בו שנים, המרבה להשתתף בכל ארוע חברתי, כי משתעמם הוא בחברת עצמו, הבוחש בכל קדירה ובקיא בכל החדשות, וטוען ומעביר מאדם לאדם דברי רכילות, ובודה מליבו מי אמר מה כדי לעורר מהומה. כי דל עולמו האישי, עד שאיננו מסוגל למצוא ענין בחברת-עצמו אף לא לדקות ספורות, ורק אוירה הדחוס של הצפיפות החברתית מספק לו חמצן-חיים. הנה כך מתואר

טיפוס זה בספר "עלי שור":

"הרבה בני אדם בורחים משעת בדידות כבורח מן האש. בשעה כזו הם נעמדים פתאום פנים אל פנים מול אדם זר אשר אין להם ענין להכירו, והם ממהרים לצאת ממחיצתו... כי בשעה שקטה זו נעמדים מול עצמם, ולעצמם הם רחוקים וזרים מאד... בר'דעת מחפש שעת בדידות כי בה הוא מרגיש, שהוא מתקרב אל עצמו ולעולמו. לא רק שעה כזו הבאה לו במקרה הוא מקבל כמתנה, אלא אף הוא קובע לו שעה כזו מדי פעם בפעם. אין כאן דברי חסידות. כל אדם בריא בנפשו, מעורב בדעתו עם הבריות, מרגיש הכרח פנימי להתיחד עם עצמו לעתים, ואם אינו מספק דרישה פנימית זו, הוא גורם נזק רב לנפשו".

כן הוא. "כל אדם בריא בנפשו, מעורב בדעתו עם הבריות, מרגיש הכרח פנימי להתיחד עם עצמו לעתים". כי לאמיתו של דבר אין כוחות הפרט והכלל סותרים זה את זה אלא משלימים זה את זה, מזינים זה את זה ובונים זה את זה. שאל רבי יעקב יוסף מפולנאה, בעל "תולדות יעקב יוסף": מדוע אמרה תורה לתת רק מחצית השקל ולא שקל שלם? ללמדך, שאין אדם שלם ולא יהודי שלם עד שיהיה שותף עם חברו ביחד, בצוותא ואחווה, ולא עוד אלא אף הפשוט שבפשוטים בכוחו להשלים את הגדול שבגדולים". ובפיו של הגר"א היה שגור: "אשת חיל מי ימצא". "חיל" בגימטריה מ"ח, היינו מ"ח מעלות שנקנית בהן התורה ואינן מצויות כולן יחד באדם יחיד, אלא: "רבות בנות עשו חיל" – במסגרת החברה כולה נבנית גם קומתו של היחיד.

אבל יסודה של כל שותפות בהכרה עצמית של השותפים, כמובן. כל סוחר פשוט מבין, שאם אין התאמה בין שותפים צפויה מראש השותפות לכשלון ולהפסד. אם מעדיפים שני השותפים לעסוק בקניות, ואין אף אחד מהם מוכן לשרת את הקונים אין שום תכלית לכל הקניות שעורכים שניהם בשוק. אם בעלי ממון הם השותפים, אבל אף לא אחד מהם מומחה בתחום מסחרם ירד ממוןם לטמיון, כי קרוב לודאי יניחו אותו על קרן הצבי בהשקעותיהם הצפויות.

אמנם כולנו נועדנו לשותפות גדולה בחברה האנושית. קורא הדורות מראש הכין את כולנו לשותפות זו, כפי שרואות עינינו בכל כתת לימודים מצויה: האחת מוכשרת בתחום הכתיבה, האחרת מוכשרת בתחום הציור. יש היודעת לנגן ויש המצטיינת בעריכת שלחנות בטוביטעם, ואין אף אחת שאינה יודעת לטאטא את החדר ולמחוק את הלוח ולאורר את הכיתה... אבל השותפות בינינו נידונה מראש לכשלון, אם איננו מוכנים לה, אם איננו מכירים את הכוחות הפרטיים שבנו, אם קופצים אנו לקלחת החברתית כדי לנטול ולקבל, אבל איננו שואלים עצמנו מראש מה נוכל גם אנו לתת. הוא אשר אומרת הפרשה:

כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם, ונתנו איש כפר נפשו. אותו הזקוק לכפרה – כופר נפשו – חייב לעמול בעצמו ולהתיגע בעבודת השי"ת, ואינו רשאי להטיל עצמו על אחרים במחשבה שיעלוהו ויתקוהו, אלא הוא עצמו נפשו" (רבי יהודה לייב מלובלין, תורת אמת).

החברה היא תצלום מדויק של הפרטים בה. אם ישכיל כל פרט להתיחד עם עצמו למען החברה, לבנות את קומתו האישית למען הכלל, לנצל את כוחות הנפש למען הצבור

המקום", לא להיכנס לבית חברו בפתאומיות, בלא להודיע על בואו. ורבי עקיבא, משבעה דברים שציווה לבניו, כלל גם זאת: "ואל תכנס לביתך פתאום, כל שכן לבית חברך" (ראה פסחים, קיב).

דרך ארץ איננו רק קו באופיו של האדם, קו בולט המייפה ומפאיר אותו במובן הרוחני, מידה טובה המבטאת את מהות האדם ופנימיותו, אלא הוא גם בעל משמעות מחייבת, צו אלוקי המחייב בצורה החלטית. על שמירת מדת דרך ארץ מקבל האדם שכר בדיוק כפי שהוא נענש אם איננו נוהג כך. "נשבע אני בכסא כבוד שלי אפילו אין בידו של אדם אלא דרך ארץ ומקרא לבד שכרו מונח לפני..." (לפי גירסא אחת בתנא דבי אליהו, פ"ב).

וגם המלאכים הוכיחו בהנהגתם עד כמה צריך לשמור על גבולות דרך ארץ: "והוא עומד עליהם ויאכלו (בראשית יח, ח) – "לעולם אל ישנה אדם מן המנהג... מלאכי השרת ירדו למטה ואכלו לחם, דכתיב ויאכלו" (ב"מ, פו). "ומצות אפה ויאכלו" (וירא יט, ג) – "והלא אין אכילה למלאכי השרת, אלא ללמדך דרך ארץ שלא ישנה אדם ממנהג המדינה... והמלאכים שבאו לבקר את אברהם... ולהציל את לוט כתיב בהן ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו" (מדרש תנחומא וירא, יא). המלאכים נהגו באכילה כבני אדם, הגם שכשם שקשה לו לאדם להתקיים בלא אכילה, כי ממנה שואב הוא את חיותו ובלעדי זה הוא גווע, כך קשה להם למלאכים, שמקומם בשמים, "שאין בו אכילה ושתייה", להשתמש ולהזדקק לאמצעים גשמיים ולאכול כמו בשר ודם שאוכל, ואולי קשה עוד יותר למלאך לאכול מאשר לאדם שלא לאכול, אבל הם הכניסו שינוי במנהגם, הכל מפני מידת דרך ארץ.

בלתי נכונה היא המחשבה, כי תפיסת העולם של דרך ארץ אינה מחייבת לשום דבר והאדם פטור מלעשות מאמץ מיוחד כדי לנהוג על פי העקרונות של מידה זו. ואסור לטעות ולחשוב כי לא מוטלת חובה ממשית על האדם להיות נכון לסבול אפילו יסורים בגלל ענין של דרך ארץ, לעמוד בסבל ולהתעלם מקשיים, ואם הכרחי הדבר, עליו לוותר אפילו על צרכים יסודיים והעיקר שלא לחרוג מן הנימוס המחייב.

התורה מלמדת אותנו כך. המוסר שלה עמוק ביותר וקדוש ביותר. היא מלמדת אותנו, כי אמנם בשביל דרך ארץ על האדם להיות מוכן לחיות חיים אידיאליים, בתנאים הקשים ביותר, לא לאכול, לא לישון, לסבול ייסורים, לא להיעצר מחמת שום קושי פיסי, לחיות בכוחות על-טבעיים והכל שיוכל להתקיים באוירה טהורה, שבה דרך ארץ ממלא את החלל. וחיים כאלה חי נח, בהראותו לכל מה שדרך ארץ מחייב.

"וידבר אלקים אל נח, צא מן התיבה" (נח, ח-טו) "אמר נח כשם שלא נכנסתי בתיבה אלא ברשות, כך אין אני יוצא אלא ברשות" (מד"ר פל"ד ד, ומדרש תנחומא נח, יא). השי"ת פקד על נח: "בא אתה וכל ביתך אל התיבה" (נח, ו-כב), וכאשר המבול פסק, הארץ יבשה, כבר אין צורך לשהות בתיבה כדי להסתתר מפני המבול, אפשר כבר לצאת לעולם החפשי ולא להיבלע במים, אבל נח איננו יוצא, הוא ממשיך לשהות בתיבה, הוא מחכה לצו של השי"ת שיאפשר לו את היציאה. ולמה נשאר הוא בתיבה? כי כך תובע הנימוס, אין זה דרך ארץ לעזוב את התיבה בלא צו מפורש מהשי"ת, כיוון שהוא שציווה אותו להיכנס, הוא צריך לצוותו לצאת. הבה ונתבונן. נח חי חיי גיהנום בתיבה. "וישאר אך נח" (בראשית ז, כג), ומדרש אגדה: "גונח וכוהה דם מטורח הבהמות והחיות,

ויש אומרים שהכישו הארי" (רש"י, שם) "הכישו הארי ויצא צולע" (מ"ת, נח). נח גונח קשות, הוא נאנק תחת עול העבודה עם הבהמות והחיות. וכאשר איחר פעם לתת אוכל לארי, קם הארי והזיקו. "צער גדול היה לנו בתיבה, בריה שדרכה להאכילה ביום האכלנוה ביום, שדרכה להאכילה בלילה האכלנוה בלילה" (סנהדרין, קח). "כל אתם י"ב חודש לא טעם טעם שינה, לא נח ולא בניו שהיו זקוקין לזון את הבהמה ואת החיה..." (מ"ת נח, ט). כמה מסירת נפש הוכיח נח כדי לשמור על עקרון של דרך ארץ. לא ישן חודשים שלמים, נפצע אנושות, נעשה צולע ונכה, התמסר יומם ולילה בהזנת חיות פרא, נשם את הריחות המחניקים של זבל הבהמות. בשרו זב דם, לילותיו נטולי שינה. והנה, העולם הישן קם לתחיה. השמש זורחת עליו והוא מאיר כולו. נח כבר יכול לצאת מן התיבה, אבל הוא איננו יוצא, הוא נשאר במכלאה הזו, כשהוא מחכה שהשי"ת יצוה עליו: "צא מן התיבה".

והמדור מספר לנו גם (תנחומא נח, ד) כי חנניה, מישאל ועזריה, לאחר שניצלו בנס מכבשן האש שנבוכדנאצר זרק אותם לתוכו, לא מיהרו לרוץ ולצאת משם אלא אמרו: "אין אנו יוצאין אלא ברשות המלך... אני פי מלך שמור, ברשותו הושלכנו, ברשותו נצא". ונשאלת שאלה קשה, נבוכדנאצר השליך אותם לכבשן כדי שיישרפו בו, ואילו על נח ציוו להיכנס לתיבה כדי שיינצל, אפשר עוד להבין, כי מי שציווהו להיכנס לשם להצלתו צריך גם להעניק לו רשות לצאת, אבל נבוכדנאצר רצה הלא לשרוף אותם, ואם נס מציל אותם ממוות צריכים הם עוד לחכות לפקודת נבוכדנאצר כדי שיצאו מכבשן האש? מכאן אנו רואים עד כמה מחייבת מידת דרך ארץ את האדם, עד כדי מסירת נפש, והם יכלו בכל רגע של הישארות בכבשן להישרף (במובן ההלכתי קשה להבין למה לא יצאו כדי להינצל מן האש, הרי יכלו בכל רגע, כאמור, להישרף, וכיצד התירו לעצמם לסכן את חייהם. "ייהרג ואל יעבור" בודאי לא נאמר בדרך ארץ – ראה שיחות הגר"ש, משפטים).

"ויקרא אל משה, וידבר ה' אליו מאוהל מועד" (ויקרא א, א) – "למה הקדים קריאה לדיבור, למדה תורה דרך ארץ שלא יאמר אדם לחברו אלא אם כן קוראהו" (יומא, ד) "צא ולמד ממשה אבי החכמה, אבי הנביאים, שהוציא ישראל ממצרים ועל ידו נעשו כמה נסים במצרים ונוראות על ים סוף ועלה לשמי מרום והוריד תורה מן השמים ונתעסק במלאכת המשכן ולא נכנס לפני ולפנים עד שקרא לו" (מד"ר ויקרא, פרשה א, ט). רגע של התדבקות בשכינה אין להעריכו. ונקל לתאר כמה גדולים היו געגועיו של משה להיות ככל שיותר מהר עם השכינה. נקל לתאר כמה גדולה היתה ההשתוקקות עד כלות הנפש להחיש את הרגע שבו ישהה במחיצת השכינה, להיות במקום שבו שוכנת השכינה ופורשת את כנפיה על משה. ובכל זאת הדחיק משה רבינו את כל כמיהותיו ולא נכנס עד שלא קראהו. למה? "למדה תורה דרך ארץ", לא להכנס בטרם קריאה. ועל מי נאמר הדבר? על משה רבנו, אשר עשה כה רבות כדי לקרב את ישראל לשכינה. כמה עמוק הוא מוסר השכל זה?

ולא רק בענין אחד הוכיח משה רבנו עד כמה צריכה להשתרש לעומק מידת דרך ארץ. "וישב משה את דברי העם אל ה' – וכי צריך היה משה להשיב אלא למדה תורה דרך ארץ... שכן אמר משה, אף על פי שהוא יודע אשיב תשובה לשולחני" (מכילתא, יתרו). ברגע נעלה ונשגב כזה,

תהיה החברה כולה מסגרת בריאה, מקור נובע עושר הדעת ועונג הנפש. אם ידע כל פרט בחברה, כי לא למען עצמו קבל מה שקבל מבורא עולם, כי נושא הוא באחריות ישירה לטובה של החברה שהוא שרוי בה, וכי כל כוחותיו הם בגדר פקדון בידי לנסותו, אם יחלוק אותו עם הסובבים תהיה החברה האנושית כולה מאושרת, ואף תנחיל אושר לכל היחידים בה.

זָה יִתְּנוּ (ל, יג)

רש"י: מטבע של אש

לנתינה יש ערך, רק אם היא באה מתוך התלהבות – "מטבע של אש".

(רבי יצחק מאיר מגור)

יְרַחֲצוּ-מַיִם (כ, כ)

אפילו שתיית מים פשוטים צריך אדם לרחוץ מכל זוהמא. עליו לשתות לכבודו יתברך ולא להנאת עצמו. בל אימר אדם: רק כשותה אני יין ומשקאות משובחים, עלי להיזהר שלא לשתות כדרך זולל וסובא, אבל מה לי להיות נזהר במים סתם? לפיכך מזהירו הכתוב ואומר: "ירחצו מים". גם כשותה אדם מים, עלול הוא להיות זולל וסובא.

(רבי שמואל מסלוניס)

מִחְשַׁבֶּת לַעֲשׂוֹת (לא, ד)

לא די במחשבה טובה בלבד, אלא עליך להשתדל שגם המעשה יהיה טוב – "לעשות".

(רבי אברהם מרדכי מגור)

וְשִׁמְרֶתֶם אֶת-הַשֶּׁבֶת כִּי קֹדֶשׁ הוּא לָכֶם (לא, יז)

בשבת גם ה"לכם" קדוש, אפילו האכילה והשתייה הבאים למלא את צרכי הגוף גם הן קדושות.

(רבי לוי יצחק מברדיטוב)

בְּרַעְיָה (לב, יז)

רש"י: זהו מריעים ושמחים וצוחקים (לכ, יז)

אמנם כבר נודע למשה רבינו, שנעשה עגל, אך עדיין לא שבר את הלוחות, ברם כאשר ראה, כי לא זו בלבד שחטאו, אלא הם שמחים וצוחקים, חרה לו על שמחתם ושבר את הלוחות.

(רבי ישראל שלום מבוהוש)

קוֹל עֲנֹת אֲנָכִי שָׁמַע (לב, יח)

מכל עבר שומע אני רק את קול האנוכיות, כל אחד ואחד צועק – "אנכי".

(רבי ישראל ממודיץ)

כאשר כלל ישראל כולו, כל נשמות הדורות העתידיים, מתכוננים לקבל את התורה, אז בא משה ומפגין, כי גם ברגע השיא של ההתלהבות, גם אז צריכה מידת דרך ארץ להתקיים בתוקף.

ועוד קודם לזה, בטרם דיבר ה' אל משה באוהל מועד, מיד בתחילת בנין המשכן, לימדה אותנו תורה מידת דרך ארץ: "ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים... למה עצי שטים, למד הקב"ה דרך ארץ לדורות שאם יבקש אדם לבנות את ביתו מאילן עושה פירות אומר לו מה מלך מלכי המלכים שהכל שלו כשאמר לעשות משכן אמר לא תביא אלא מאילן שאינו עושה פירות, אתם על אחת כמה וכמה" (ב"ר שמות, פל"ה). רואים אנו, איפוא, כי מידת דרך ארץ באה לידי הביטוי לא בענין אחד, לא במעשה אחד, והיא משמשת סמל בהנחת היסודות לבנין היהדות. והיהדות, בתפיסת עולמה הרחבה, אכן ידעה לטפח, בכל הזמנים, את מושג הדרך ארץ והעם היהודי הפגין לא פעם את ייחודו ומקוריותו גם בתור עם של דרך ארץ ושומר על מסורת זו במלוא הכוחות. ולכן שונים מעשיו ומנהגיו, לכן בולט ההבדל בינו לבין אחרים. אופי הדרך ארץ משוך וניבט מכל הליכותיו, והוא אשר מפריד אותו מעמים אחרים, יהיו בני תרבות ככל שיהיו.

כי לדרך ארץ יש פילוסופיה עמוקה, חכמה רבת משמעות, אידיאה נעלה, אשר לא בנקל אפשר להגשימה, ורק היהדות ידעה את משמעות הדרך ארץ למען קיומו של עם ישראל, אשר ידע תמיד, כי חייב לשאת עליו כתר זה, בכל התנאים ובכל מקום שהוא נמצא. "רבי נתן אומר... ואין לך חכמה כחכמה של דרך ארץ" (אבות דר"נ, פכ"ח), וחכמה זו חדורה עמוק בעם ישראל, אשר העמיד את הענין במרכז קומתו.

יקשה להגדיר חטאו של מי שאיננו נוהג לפי כללי דרך ארץ. יקשה לציין את העבירה של מי שאיננו מחזיק את עצמו במסגרות בעל נימוס. אבל דבר אחד ברור, שחוסר דרך ארץ מוליך להרבה חטאים ועבירות, כפי שאנו רואים במציאות. המעשה הראשון יכול להיות רק היעדר דרך ארץ אבל זה עלול להתגלגל ולהסתיים ברציחה, וזאת לא בדרך משל, אלא במציאות ממש, אם כי ללא סכין וללא אקדח. ולכן אסור להמעיט מערכה של מידת דרך ארץ, שהיא חיונית ונחוצה ביחס שבין אדם לאדם. חברה ללא דרך ארץ נידונה לניווט ולאבדן רמתה המוסרית עד שהיא נדחית יותר ויותר לתהום של דמורליזציה.

יש מי שחושבים, וכי מה בכך שאיננו שומר על האתיקה של דרך ארץ, מה בכך שאיננו ג'נטלמן, שלשוני אינה כה עדינה, שמשאי ומתני איננו בשיא האדיבות, וכי מה בכך, כלום העבירה של שבירת המוסכמות במנהגי דרך ארץ כה גדולה? אבל הנחה זו מסולפת בעיקרה. "ועשית... ופעמוני זהב... ונשמע קולו בבואו אל הקודש לפני ה' ובצאתו ולא ימות" (שמות, כח). כותב שם הרמב"ן "צטווה לתת הפעמונים שישמע קולו ויכנס לפני אדוניו כאילו ברשות, כי הבא בהיכל המלך פתאום חייב מיתה", רעד תוקף אותך בהרהר בדברי הרמב"ן. כמה קשה הוא חטא זה שלא להחזיק בכללים שדרך ארץ מחייב (ראה שיחות הגר"ח ש).

* * *

ונדמה, כי אחת הרעות – החולות שממנה סובל דורנו היתום, הרי זה היעדר דרך ארץ. אינני יודע תקופה שבה היתה מידת דרך ארץ כה נפגמת ונפגעת כפי שהדבר הוא כיום. כותבים, מדברים בלחש, צווחים בקול, אחד כנגד השני. מנהלים עניינים בעזות הגדולה ביותר, בחוצפה המירבית, ולא פעם גובל הטון המחוצף של הכתיבה והדיבור עם חיתיות וברבריות. "כשחלה ר' אליעזר, נכנסו תלמידיו לבקרו, אמרו לו, רבינו, למדנו אורחות חיים ונזכה לחיי עולם הבא, אמר להם, הזהרו בכבוד חבריכם" (ברכות כח). אלו דבריו של ר' אליעזר לתלמידיו בעת פטירתו, להיזהר בכבוד חבריכם, כדי לזכות לעולם הבא, וכיצד נראה הדבר כיום? איך הוא היחס בין חברים? כלום נזהרים אנו בכבוד ה"חבר"? לא רק שלא שומרים כבוד הזולת, אלא עושים הכל ולא חוסכים כוחות וזמן ומוכנים להשקיע ממון כדי לרמוס את כבוד השני, למצוץ את דמו, להסב לו בזיונות? "בעקבות משיחא חוצפא יסגא" (סוטה, מט). לפי מידת החוצפה השוררת ברחוב, אפשר לצפות כיום בכל רגע לבואו של המשיח. "ויקח בועז ויאמר שבו פה וישבו, מכאן שאין קטן רשאי לישוב עד שיאמר לו הגדול שב" (ירושלמי, כתובות, פ"א). כך תובעת מידת דרך ארץ. אבל כיום, הקטן יושב והגדול עומד. הצעיר יושב לו בנוחות והזקן בקושי ניצב ועומד על רגליו, והצעיר איננו קם כל כך מהר ממקומו. וכמה אפורה ושחורה המציאות דהיום. "זקן" נהפך למילת גידוף וזלזול. "זקן" משמש כמלת שעשועים לליצנות: הוא כבר זקן, מה הוא מבין בכלל, הזקן. "פנינים" כאלה נשמעות לעיתים קרובות על חשבון הזקן. ולא רק שאין דרך ארץ לזקן, אלא גם להיפך. תובעים כבר מזקן שיתייחס בדרך ארץ לצעיר. הזקן כבר אינו יכול להנהיג, ולכן לוקחים צעיר, שלעתים קרובות הוא הרבה יותר עובר בטל ממי שמבוגר ממנו בהרבה שנים. הרב שוב אינו יכול לכהן כרב, מכיוון שהוא זקן. הקהילה נזקקת לכוח צעיר, אשר יוכל להבין את הפסיכולוגיה של הנוער, את ה"נשמה" ואת הצרכים שלו. לוקחים איפוא, צעיר, הגם שאיננו מזהיר בכלל מרוב חכמה.

חכמינו אמרו: "עז פנים לגיהנם" (אבות פ"ה, כ). כיום יושבת עזות הפנים בראש, ב"גן עדן" מלא עולם הזה. פעם ידענו: "מי שאין לו בוש פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני" (נדרים, כ). כיום מדבר העז-פנים בשם הר סיני. עזות פנים בלא תורה, בלא חכמה, בוחר ברב הנהפך להיות שותף לחוצפתו. עזות נעשתה לבעלת השפעה, אמצעי טוב להשיג קריירה וכסאות כבוד. ומכירים אנו מנהיגים ונדהמים, הכיצד יכול טיפוס כזה להגיע לעמד כה גבוהה, למרות שהוא מרוקן מכל חכמה, ראשו נבוב, לבו מאובן, נשמתו אטומה, ובכל זאת הוא מטפס למדרגת "ראש מדברים", הכיצד? על יד איזה פלא ומכוח מה הוא הגיע למדרגה של מנהיג? בכח השטני הזה שיש בעזות ובחוצפה. כי החוצפה היא נשק חד מאד. "חוצפה אפילו כלפי שמיא מהניא" (סנהדרין, קה). יכולה היא איפוא לעזור גם למי שצמא למעט כבוד, לכל מי שרעב כל כך לפרסום, שהוא יגיע וישיג את השאיפות שלו. וכיצד פירש רבי ישראל סלנטר זצ"ל: "חוצפא יסגא", לפני בוא המשיח, תהיה החוצפה דבר גדול, יהיה לה כוח ותהיה לה השפעה.

נדיר מכל התקופות, עד כמה החוצפה בימינו מוכרת בהצלחה ובאמצעותה משיגים את המטרות הנכונות בתחומים שונים. תדיר מתמיד, כיצד חוצפה הצליחה להעלות את העז-פנים לפסגות הגבוהות ביותר. "חוצפא מלכותא בלא תאגא – שררה גדולה ואינו חסר אלא כתר מלכות" (סנהדרין קה, ורש"י שם). לחוצפה יש כוח מלכות (ראה שם, מהרש"א). איש החוצפה מטיל

אימה על כל הסביבה שאליה הוא משתייך ואשר הוא שואף להשתלט עליה מכוח חוצפתו. אין מחסור במחוצפים המתרכזים מסביב למי שיש בו חוצפה יתירה (ראה ב"ב, קנה).
 כותב רבי נחמן מברסלב: "יש כמה מפורסמים שהם בשקר, והם רק על ידי עזות... מצינו בדור הזה שכמה בני אדם נפלו מאמונתם מחמת שרואים שעולים לגדולה על ידי עזות..." (מוהר"ן, ח"ב, סי' פ). אז, לפני הרבה יותר ממאה שנים כבר כתב רבי נחמן מילים כאלה ש"נעשים מפורסמים על ידי עזות", על ידי שקר, אם פעם הוכתרו מנהיגים הודות לעזות ולחוצפה והם אשמים בכך שאנשים סרו מן האמונה, מה היה כותב היום? ומתי כמו היום כה בולטת הקללה של "נערים פני זקנים ילבינו" (סוטה, מט), ואכן צריכים אנו לקוות באמת, כי הנה, הנה בא המשיח, שהרי סימנים כה מרובים מצביעים על חבלי משיח.

הרה"ג משה פנחס זנדר שליט"א

אורה", ומעונינות לברך בעצמן, ידליקו בחדרים נפרדים כדי שתוכלנה לברך על הדלקתן.

המשך מהעלון ההקודם - פרק ה הדלקת נרות שבת

חייב האורח בהדלקת נרות – עקרונות ודוגמאות אורח סמוך על שלחן בעל הבית

א. אורח הקבוע בבית המארח לאכילה (מסעודת המארח) וללינה, נחלק דינו לשני מקרים: א) אין לו חדר בפני עצמו. ב) יש לו חדר בפני עצמו.

אורח שאין לו חדר בבית המארח

ב. אורח הקבוע (פז) בבית המארח, אך אין לו חדר בפני עצמו – נחשב כסמוך על שלחן בעל הבית ויוצא ידי חובה בהדלקת המארח (פח). אם ברצונו להדליק – ידליק, אך בלא ברכה (פט). ונהגו רבים שאם האורחת היא אשה נשואה (צ), הרי היא מדליקה בברכה (צא). (אך הנהוגות כדעת מרן הבית יוסף לא ידליקו במקום שבו מדליקה בעלת הבית – ראו בהקדמה לעיל).

אורח שיש לו חדר בבית המארח

ג. אורח הסועד ולן בבית המארח (אף אם קבוע שם) אם יש לו חדר בפני עצמו ללינה – ידליק בחדרו בברכה (צב). (ואם החדר מואר בלי הנרות, כגון על ידי אור מבחוץ – ראו בהערות (צג)).

ד. חדר בפני עצמו הוא חדר שבעל הבית הקצה לאורח ואין בעל הבית משתמש בו, וגם אם בעל הבית נכנס לשם באופן עראי או לכבוד האורח, עדיין נחשב כחדר המיוחד לאורח (צד).

אורח שאינו סמוך על שלחן בעל הבית

ה. אורח הלן בבית המארח אך אינו אוכל משלחן המארח נחלק דינו לשלושה מקרים:

א) אם יש לו חדר מיוחד – ידליק בחדרו בברכה (אף אם אשתו מדליקה בביתם) (צה).

ב) אם אין לאורח חדר מיוחד ואשתו מדליקה בביתם – פטור מלהדליק (צו).

ג) אם אין לו חדר מיוחד, ואין אשתו מדליקה בביתם – צריך להשתתף בהדלקת בעל הבית, דהיינו לתת פרוטה למארחו (צז), או שמארחו יקנה לו חלק במתנה כדי להיות שותף בשמן או בנר שמדליק (צח). אם ברצונו האורח להדליק בעצמו, ידליק, אך יש הסוברים שלא יברך על הדלקתו (צט) (אמנם אם האורחת היא אשה נשואה נהגו רבים שתדליק בעצמה ותברך על הדלקתה) (ק).

המשך בעלון הבא

את המקורות והערות להלכות והליכות שבת, אפשר לעיין בספר "משנת השבת" מאת הרה"ג משה פנחס זנדר שליט"א.

ט. חייב הדלקת נרות למי שאינו בביתו הקדמה

כשם שבני ביתו של אדם יוצאים בהדלקת בעל הבית, כך גם אורח הסמוך על שולחן בעל הבית יוצא ידי חובה בהדלקת בעל הבית (סימן תרע"ז במ"ב סק"א, סימן רס"ג במ"ב סק"ג, שו"ע הרב סט"ו). אולם מתי נחשב אורח כ"סמוך" על שולחן בעל הבית?

עיקר הסמיכות על שולחן בעל הבית היא בכך שהאורח אוכל בקביעות בבית המארח מסעודת המארח. אולם דנו הפוסקים במקרים שבהם הסמיכות על שולחן בעל הבית היא חלקית בלבד, כגון שהאורח אוכל שם רק בשבתות (לקמן סעיף י').

כמו כן יתכן מקרה שהאורח חייב להדליק אף שאוכל מסעודת בעל הבית, מכיון שהוא לן בחדר המיוחד לו (לקמן סעיף ג'). ייתכנו אף מקרים שהאורח אינו נקרא סמוך על שולחן בעל הבית, כגון אם הוא רק לן שם, אך אינו אוכל שם, או שאוכל שם משל עצמו.

פרטי הדברים ומחלוקת הפוסקים בחלק מהמקרים, יפורטו לקמן.

"תוספת אורה"

כאשר כמה נשים מדליקות במקום אחד נחלקו הפוסקים האם יכולות כולן לברך או שרק הראשונה תברך.

לדעת מרן ה"בית יוסף" (רס"ג, ס"ח) במקרה זה לא תברך אלא המדליקה ראשונה, שהרי כאשר מדליקות האחרות כבר קיימת אורה מן ההדלקה הראשונה.

לדעת הרמ"א כל אחת מברכת, שהרי ככל שמתווספת אורה "יש בה שלום בית ושמחה יתירה להנאת אורה בכל זווית וזווית" (שם במ"ב סק"ה).

יש הסוברים שדין זה של "תוספת אורה" נהג רק במקום האכילה ולא בשאר חדרים. כך לדוגמא אם כמה נשים מדליקות בחדר בו לנים (ולא במקום האכילה) אין שמחה יתירה ב"תוספת אורה", ולכן רק אשה אחת תברך במקרה זה, גם לדעת הרמ"א (פה).

מנהגי הקהילות

מנהג האשכנזים כדעת הרמ"א לברך אף על "תוספת אורה".

מנהג רוב הספרדים כדעת מרן ה"בית יוסף" שלא לברך על "תוספת אורה", ויש הנהוגות בזה כדעת הרמ"א (פו).

אותן הנהוגות כמרן ה"בית יוסף", שלא לברך על "תוספת אורה".